

MAŽIAU PALANKIŲ ŪKININKAUTI TERITORIJŲ ŽEMĖNAUDOS KONVERSIJOS YPATYBĖS

Gintaras Ribokas¹, Vytautas Rukas²

¹Geologijos ir geografijos institutas, T. Ševčenkos g. 13, LT-03223, Vilnius

²Vilniaus universitas, M. K. Čiurlionio g. 21/27, LT-03101, Vilnius

El. paštas: gintaras.ribokas@geo.lt, sakurgmf@yahoo.de

Ribokas G., Rukas V. LAND USE CONVERSION PATTERNS IN THE TERRITORIES UNSUITABLE FOR FARMING. *Annales Geographicae* 39(1), 2006.

Abstract. Many private small plots of land appeared whose owners were not ready to use them for farming. The farm lands were abandoned and rapid uncontrolled renaturalization processes set in. There appeared recommendations how to manage the territories unsuitable for farming. Forestation, development of untraditional farming and rural tourism were indicated as the most rational solutions. Yet little attention was paid to the opinion of land owners themselves. The present article is an attempt to find out the opinion.

References 9. Figs 5. In Lithuanian, summary in English.

Keywords: renaturalization, agrolandscape, land transformation, unproductive lands.

Received: 15 February 2006, accepted: 25 October 2006.

Įvadas

Lietuvai atgavus nepriklausomybę, agrarinio kraštovaizdžio pokyčiai įgavo didžiulį mastą. Buvo iš esmės pakeista žemės valdymo forma, sovietmečiu kolektyviai (valstybės) valdoma žemė surado savo šeiminkus, savininkus. Dėl žemės grąžinimo (restitucijos) buvo suformuota daugybė privačių, dažnai mažo ploto, žemės sklypų, kurių savininkai nebuvo pasirengę agrarinei veiklai. Be to, iš esmės pasikeitė žemės ūkio gamybos ekonominiai ryšiai, realizavimo rinkos, rinkos ekonomikos sąlygomis pagrindiniu prioritetu tapo žemės ūkio pelningumas. Todėl ūkininkaujantieji nelabai tinkamoje žemės ūkiui teritorijoje atsidūrė žymiai blogesnėje padėtyje nei ūkininkaujantieji geroje žemėje. Konkurencija su ES ūkininkais dar pakoregavo žemės ūkio produktų kainas, specializacijas ir pan. Kai kuriuose Lietuvos regionuose, esant dabatinei sudėtingai situacijai, žemės ūkio veikla tapo nepelninga, žemės ūkio naudmenos buvo apleistos, prasidėjo spartūs, nevaldomi renaturalizacijos procesai. Greitai pasirodė įvairių rekomendacijų, kaip reikėtų ūkininkauti nederlingos žemės vietovėse, kad racionaliausia būtų įveisti miško želdinius, plėtoti netradicinius verslus, kaimo turizmą ir kt. Tačiau iki šiol mažai kam rūpėjo, ką mano patys žemės savininkai. Šiame straipsnyje pabandyta išsiaiškinti, kokia yra žemės „šeimininkų“, nuo kurių tiesiogiai priklauso sėkminga žemėnaudos konversijos eiga, nuomonė bei paanalizuoti ne tokių palankių ūkininkauti teritorijų specifiką šiaurės rytinėje Lietuvos dalyje. Pati sąvoka „žemėnaudos konversija“ suprantama kaip sąmoningas, valdomas žemės ūkio paskirties teritorijos naudojimo pakeitimas.

1. Mažiau palankių ūkininkauti teritorijų išskyrimo kriterijai

Žemės savininkai, ūkininkaujantys kalvoto agrokraštovaizdžio teritorijose, susiduria su daugybe kliūčių, trukdančių sėkmingai plėtoti žemės ūkio veiklą. Tokių teritorijų savininkai, negaudami paramos, nesugebės sėkmingai konkuruoti su derlingesnėmis

žemėse įsikūrusiais ūkininkais. Todėl gana svarbus tokiomis sąlygomis uždavinys yra „mažiau palankių ūkininkavimui“, arba „nelabai tinkamų ūkininkavimui“, teritorijų išskyrimas. Teritorijos tinkamumas žemės ūkio veiklai priklauso tiek nuo gamtinių veiksnių (dirvožemio, jo kokybinių rodiklių, agroklimatinių sąlygų, reljefo raižytumo ir kt.), tiek nuo įvairių antropogeninių dalykų (sklypų dydžio, melioracijos sistemų būklės, drėkinimo ir pan.). Įtaką daro ir įvairios socialinės, demografinės ypatybės (gyventojų tankumas, prieaugis, darbingų žmonių kiekis ir kt.).

Ne tokios palankios ūkininkauti teritorijos buvo atrenkamos vadovaujantis ES Tarybos reglamentais, pritaikius juos Lietuvos sąlygomis. Nelabai tinkamų ūkininkauti vietovių atranka pradėta priėmus atitinkamą žemės ūkio ministro įsakymą (Dėl mažiau..., 2002), vėliau pagal patikslintą dokumentą (Dėl mažiau..., 2004), pagaliau remiantis galutiniu žemės ūkio ministro įsakymu 2004 m. patvirtintu dokumentu (Dėl žemės..., 2004). Pagal šio dokumento nuostatas skiriamos teritorijos, kurioms suteiktas mažiau palankių ūkininkauti vietovių statusas. Pagrindiniai tokio skirstymo kriterijai penki:

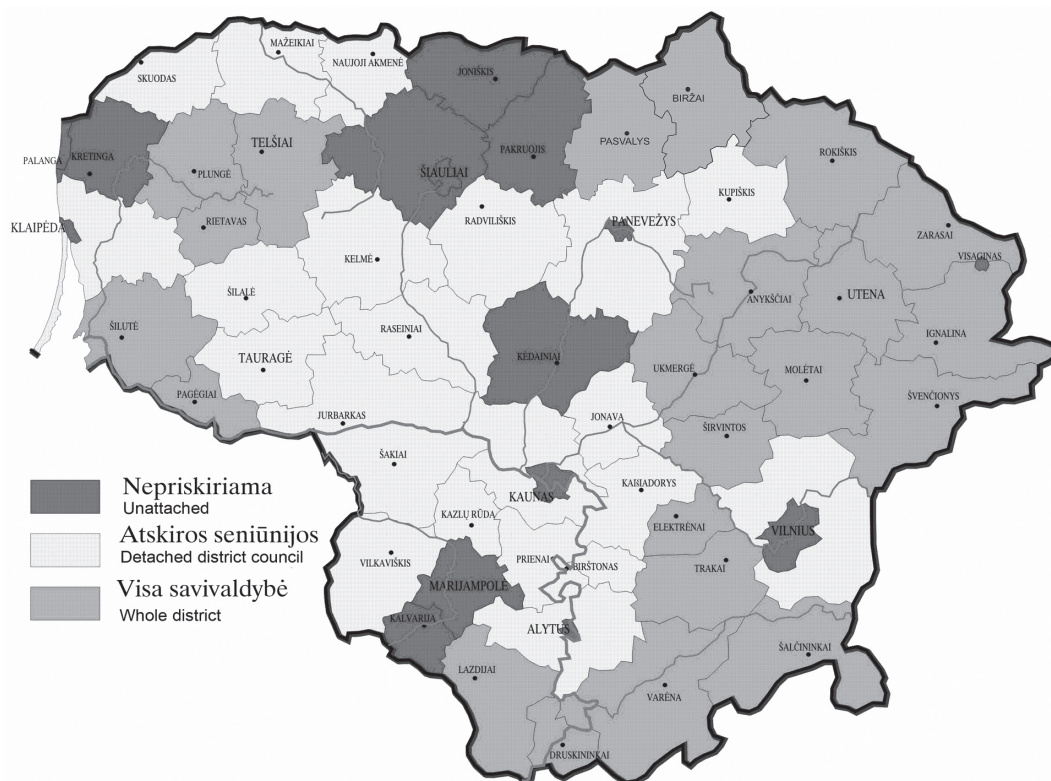
1. Mažo našumo žemės naudmenų (<32 balai) dalis žemės ūkio naudmenose yra >23% ;
2. Grūdinių kultūrų derlingumas (<2,18 t/ha), t.y. <80% šalies vidurkio;
3. Gyventojų tankumas (<15,4 gyv./km²), t.y. <50% šalies vidurkio;
4. Vidutinis metinis gyventojų skaičiaus regresas yra >0,5% ;
5. Darbingo amžiaus gyventojų, užimtų žemės ūkyje, medžioklėje ir miškininkystėje, dalis >15%.

Mažiau palankios ūkininkauti teritorijos buvo išskirtos savivaldybių ir seniūnijų lygmenimis, kai ne visa savivaldybės teritorija, o tik kai kurios seniūnijos atitinka minėtus atrankos kriterijus. Taip pat nelabai tinkamoms ūkininkauti vietovėms buvo priskirtos teritorijos, kurios atitiko ne visus kriterijus, tačiau ten buvo specifinių gamtinių kliūčių, pvz., karstinio proceso paplitimas.

Iš viso mažiau palankioms ūkininkauti teritorijoms buvo priskirta 19 savivaldybių (visos), kurių plotas sudarė 1094 872 ha, bei 51 seniūnija – 345 190 ha ir 8 seniūnijos intensyvaus karsto regione – 26 921 ha (Dėl mažiau..., 2004). Taigi iš viso Lietuvoje tokios kategorijos žemių yra 1466 983 ha ir tai sudaro 22% šalies teritorijos. Iš viso Lietuvoje yra tik 7 savivaldybės, kuriose nėra nei vienos seniūnijos, priskirtos mažiau palankių ūkininkauti vietovių kategorijai (1 pav.).

Beveik visas kalvotas moreninis kraštovaizdis yra priskiriamas mažiau palankių ūkininkauti teritorijų kategorijai. Todėl neatsitiktinai analizei buvo pasirinkta šiaurės rytinė Lietuvos dalis, kurioje yra bene daugiausiai kliūčių sėkmingai žemės ūkio veiklai.

Pasirinkimą, kad detaliam analizavimui buvo apsisistota ties Utenos aps. Tauragnų ir Vidiškių seniūnijomis, lėmė tai, kad šiame regione surinkta gana daug detalios informacijos, leidusios palyginti žemėnaudos konversijos eigą bei ypatybes. Patvirtintais kriterijais, Utenos apskritis atitinka ir gerokai viršija mažiau palankioms ūkininkauti teritorijoms taikomus rodiklius (Lietuvos..., 2004), o detalesnei analizei atrinktos Tauragnų ir Vidiškių seniūnijos net bendrame Utenos apskrities fone atrodo gerokai prasčiau (žemės ūkio veiklos atžvilgiu). Pavyzdžiui, Tauragnų seniūnijoje darbingo amžiaus gyventojai sudaro tik 49%, o pensinio – 44%; atitinkamai Vidiškių seniūnijoje – 55% ir 24% (Utenos..., 2003). Šiose teritorijose žymiai didesnis gyventojų skaičiaus regresas. Seniūnijos kaimuose natūralusis prieaugis yra dar mažesnis nei jų centruose – Tauragnuose ar Vidiškėse. Nuo 1959 iki 2005 metų gyventojų šiose seniūnijose sumažėjo daugiau nei 3 kartus. Minėtųjų seniūnijų demografinė situacija atspindi bendrąsias demografinės tendencijas kaimiškose, nenašių žemių teritorijose (Agrarinės..., 2000). Dėl gyventojų senėjimo, mažo gimstamumo ir didelio mirtingumo gyventojų natūralusis prieaugis ir toliau išlieka neigiamas, tęsiasi intensyvi depopuliacija, o kad pagerėtų demografinė situacija – tokių prielaidų nėra. Daug smulkių kaimų, vienkiamų yra arti išnykimo ribos. O ir sovietmečiu išaugusiose gyvenvietėse pastaraisiais metais gyventojų mažėja tiek dėl migracijos, tiek dėl neigiamo gyventojų prieaugio.

1 pav. Mažiau palankių ūkininkauti teritorijų klasifikacija (pagal: Dėl žemės..., 2004)

Fig. 1. Classification of lands unsuitable for farming (Source: Dėl žemės..., 2004)

Todėl logiška manyti, kad žemėnaudos konversija turėtų būti sparčiausiai vykdoma panašiose, itin nepalankiose ūkininkauti teritorijose, esančiose atokiau nuo realizavimo rinkų (didesniųjų miestų). Visa tai lėmė, kad detaliam tyrimui buvo pasirinktos dvi minėtos seniūnijos, kurios galėtų būti etaloninės Šiaurės rytų Lietuvai.

2. Socialinės žemėnaudos konversijos ypatybės (sociologinės apklausos duomenimis)

Didesnėje šiaurės rytų Lietuvos dalyje jau seniai nustatytas žemės ūkio naudmenų, ypač ariamosios žemės, ploto mažėjimas. Dar 1999 metais Utenos apskrities Saldutiškio seniūnijoje tyrimais buvo nustatyta, kad apie tris ketvirtadalius buvusios ariamosios žemės dirvonuoja ir didesnė jos dalis iš viso nėra ne tik ariama, bet ir nei ganoma, nei šienaujama (Pakalnis, Milius, 1999).

Sėkminga žemėnaudos konversijos eiga pirmiausiai priklauso nuo žemės savininkų veiklos, todėl buvo pabandyta išsiaiškinti, ką jie mano apie kuriamas rekomendacijas, kaip turėtų būti tvarkomos mažiau palankios ūkininkauti teritorijos (Ribokas, Milius, 2001). Tam tikslui buvo pasinaudota minėtose teritorijose 2000–2005 m. atliktomis žemės savininkų apklausomis. 2005 metais vykdyta žemės savininkų apklausa buvo detalesnė, todėl kai kurie žemėnaudos konversijos bruožai analizuoti tik iš joje surinktų duomenų. Atliekant apklausas dar buvo labai mažai juntamas Europos Sąjungos paramos (mažiau palankioms ūkininkauti teritorijoms) efektas, todėl būtų įdomu atlikti analogiškus tyrimus dar po kelerių metų, kai žemės savininkai pradės gauti realias lėšas, kurių dalis bus skirta žemėnaudos konversijai.

Atliekant apklausą norėta išsiaiškinti, kiek svarbi gyventojams žemės ūkio veikla kaip

pragyvenimo šaltinis ir kaip žemėnaudos konversija paveiktų jų gyvenimo sąlygas. Kitas svarbus klausimas, ką žmonės mano apie žemėnaudos konversiją apskritai, ar norėtų, kad būtų įvykdyta žemės naudmenų transformacija (žemė užsodinta mišku). Ne mažiau buvo svarbu sužinoti, ką žemės savininkai ketina ateityje daryti su savo žeme. Be to, pabandyta nustatyti, ar yra respondentų nuomonių skirtumų, suskirsčius juos į amžiaus grupes, taip pat pagal išsilavinimą ar valdomo ūkio dydį.

Analizuojant tiriamoje teritorijoje atliktos apklausos duomenis, paaiškėjo, kad didžiąją dalį žemės savininkų, kartu ir apklausiamųjų sudaro vyresni nei 60 metų asmenys, turintys gana menką išsilavinimą (beveik 40% – tik pradinį). Tai gali turėti įtakos žemėnaudos konversijos eigai, nes senesniems žmonėms yra sunkiau suprasti ir išaiškinti, kas dabar vyksta Lietuvoje ir kaip turėtų būti tvarkomas šiuolaikiškas ūkis.

Teritorijoje vyrauja smulkūs ir vidutiniai ūkiai: iki 5 ha ūkiai sudaro net 56% (visų apklaustųjų atžvilgiu), ūkiai nuo 5 iki 20 ha – 44%. Vidutinis ūkio dydis – apie 9 ha. Vis dėlto analizuotosios teritorijos dirvožemio našumo balas yra mažas, dauguma apklaustųjų savo žemę vertina kaip vidutinio našumo.

Dauguma respondentų (apie 60%) savo žemę naudoja žemės ūkio produkcijos gamybai, kiti – rekreacijai, kitoms reikmėms arba nenaudoja iš viso. Poilsui žemę dažniausiai naudoja ne nuolatos šiose vietose gyvenantys žemės savininkai. Nepaisant to, kad dauguma respondentų žemę naudoja agrariniams tikslams, pats naudojimo intensyvumas nėra didelis ir iki šiol mažėjo. Paskutiniaisiais metais ryškėja tendencija, kad žemė vėl pradedama intensyviau naudoti, nes už tai pradėtos mokėti įvairios išmokos iš ES fondų. Todėl ateityje prognozuojama, kad žemės ūkio naudmenų plotai neturėtų mažėti, o gal net kiek ir padidės.

Pajamas iš žemės ūkio veiklos, kaip vienintelį savo pragyvenimo šaltinį, nurodė tik apie 15% respondentų, tačiau Tauragnų seniūnijoje šis skaičius buvo kiek didesnis nei Vidiškių. Tuo tarpu pensiją, kaip pagrindinį pragyvenimo šaltinį, nurodė beveik 50% apklaustųjų. Matyt, kad pajamos iš žemės ūkio veiklos šiame regione daugeliui žemės savininkų yra tik papildomas pragyvenimo šaltinis, o ūkininkavimas vietiniams gyventojams yra daugiau įprotis nei būtinybė pragyventi. Be to, paklausus, kaip pasikeistų šeimos pajamos užsodinus žemės ūkio naudmenas mišku, tik apie 60% respondentų nurodė, kad prarastų tik papildomą (ne pagrindinį) pajamų šaltinį. Trečdaliui respondentų atrodė, kad tai neturėtų jokios įtakos jų pajamoms. Akivaizdu, kad žemėnaudos konversija mažai pakeistų kaime gyvenančių žmonių pajamas, kartu ir gyvenimo lygį.

Kadangi regiono demografinė padėtis labai prasta ir greitai gali nelikti kam ūkininkauti, labai svarbus lieka klausimas, ar kas nors iš šeimos narių ateityje galėtų ir norėtų perimti ūkį ir tęsti žemės ūkio veiklą. Atsakymai tiek Tauragnų, tiek Vidiškių seniūnijose buvo mažai paguodžiantys. Pasidomėjus, ar kas nors perims ūkį savininkams mirus ar pasenus, tik 7% buvo užtikrinti, kad taip bus, tuo tarpu beveik 30% respondentų tuo nebuvo tikri, o dar didesnė dalis jų nurodė, kad po jų nebebus kam ūkininkauti. Taigi, akivaizdu, kad didelės dalies šiuo metu dirbamos žemės ateityje nebebus kam dirbti ir kad gana greitai žemės pradės dirvonuoti. Šį procesą gali pakoreguoti iš ES fondų gaunamos lėšos, tačiau apie tai dar anksti kalbėti, nes reali pagalba kaimo gyventojams tik vos pradedama jausti, ir kas bus po 5 ar 10 metų, prognozuoti kol kas sunku.

Kadangi didžioji dalis kaimo gyventojų mano, kad po jų žemė liks dirvonuoti, labai svarbus klausimas buvo, ar jie norėtų savo žemę apsodinti mišku (konvertuoti). Atsakymai buvo labai netikėti. Tiek Tauragnų, tiek Vidiškių seniūnijų žemės savininkai (>70% respondentų) to daryti nenorėtų. Vidiškių seniūnijoje respondentai buvo nusistatę dar kategoriškiau, čia didesnis procentas nenorėtų savo žemės užsodinti mišku. Todėl nenaudojamų žemių ateityje turėtų daugėti, o jų tvarkymo problema būtų vis aktualesnė. Susidaro keista situacija, kai žmonės savo žemę, įvardydami nenašia, išnaudoja neintensyviai, tačiau nenori, kad ji būtų visiškai transformuota (užsodinta mišku). Tik nedidelė dalis (kiek daugiau nei 6%) sutiktų, kad jų žemė būtų ištiesai apsodinta mišku.

Dar vienas įdomus faktas yra tas, kad nei vienas respondentas nepageidavo gauti geresnės kokybės žemės kitoje vietoje, jei jų žemė būtų apsodinama mišku privaloma tvarka. Tai rodo labai didelį prisirišimą prie nuosavos (tėvų, senelių) žemės ir tai, kad svetima žemė (nors ir geresnė) nėra toks reikšmingas veiksnys. Visa tai gali tapti didele kliūtimi atliekant žemėnaudos konversijos projektavimo, ypač vykdymo darbus.

Be to, net ir užsodinus dirbamas žemes mišku (jei tai įvyktų), 80% respondentų atsakė, kad vis tiek liktų kaime, nes nenori ar neturi kur išvykti, taip pat kad jiems brangi tėvų žemė, kurioje jie gimė, išaugo. Ir tik apie 5% sutiktų išvykti.

Norint, kad žemėnaudos konversija vyktų sėkmingai, reikalingas pakankamas ir savalaikis finansavimas. Nė vienas iš apklaustų respondentų neatsakė, kad miškų sodinimas nenašiose žemės ūkio naudmenose būtų atliktas tik už žemės savininkų (t.y. jų pačių) lėšas. Iš visų apklaustųjų tik 15 % sutiktų bendrai pasidalyti išlaidas, apie 30% mano, kad tuo turėtų rūpintis valstybė, tačiau dauguma iš viso nenorėtų, kad jų žemės būtų apsodintos mišku, ir pinigai jiems lyg ir nesvarbu.

3. Skirtingų respondentų grupių nuomonės dėl žemėnaudos konversijos analizė

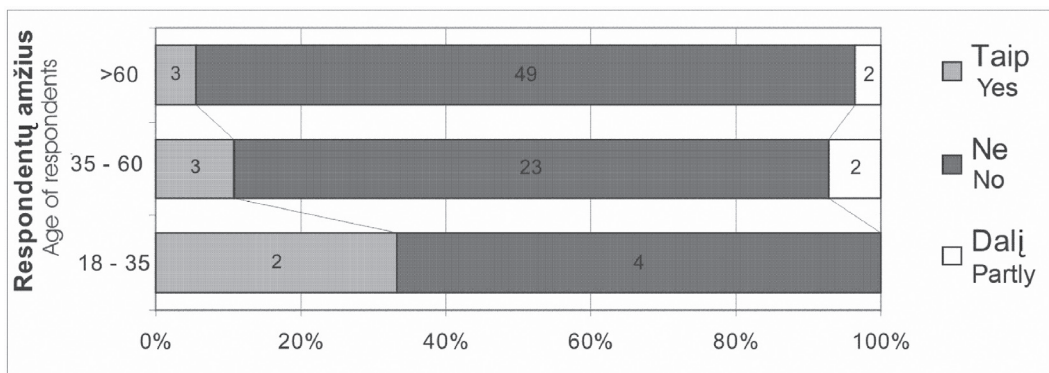
Analizuojant apklausos duomenis, susijusius su žemėnaudos konversija, išryškėjo kai kurie skirtumai, kurie priklauso nuo pačių respondentų – jų amžiaus, išsilavinimo ar net nuo to, kokio dydžio žemės plotus jie valdo. Tai gana svarbu dėl tos priežasties, kad su įvairiomis žemės savininkų grupėmis reikės dirbti skirtingą aiškinamąjį darbą, norint pakeisti jų nuomonę ir kad žemėnaudos konversijos eiga būtų sėkminga. Analizė atlikta Vidiškių seniūnijoje, kadangi būtent joje 2004–2005 metais vykdyti tyrimai ir gauti naujausi ir detaliesi duomenys (Rukas, 2006).

Apklaustieji žemės savininkai buvo suskirstyti į tris grupes: jaunesnieji – nuo 18 iki 35 metų, vidutinio amžiaus – 35–60 metų ir vyresnieji – >60 metų.

Palyginus skirtingo amžiaus gyventojų išsilavinimą, matyti, kad jaunesni turi dažniausiai vidurinį išsilavinimą, tačiau aukštesniojo ar aukštojo išsilavinimo gyventojų beveik nėra. Tuo tarpu vidutinio amžiaus grupėje 19% respondentų įgiję aukštąjį ar aukštesnįjį išsilavinimą, o tarp vyresniųjų tokių yra tik apie 4%. Be to, tarp vyresniojo amžiaus respondentų net 82% turimas išsilavinimas žemesnis nei vidurinis. Tokie skirtumai paaiškinami tuo, kad jauniausiosios amžiaus grupės apklaustųjų kaime gyvena gana nedaug, o sugebėję įgyti geresnį išsilavinimą paskutinį praėjusio amžiaus dešimtmetį emigravo į miestus. Vyresnieji gyventojai, turintys aukštesnį nei vidurinis išsilavinimą, jau turėjo darbą ir jų išvažiavo mažiau. Gana didelį vyresniojo amžiaus gyventojų, neturinčių viduriniojo išsilavinimo, skaičių lemia istorinės priežastys.

2 paveiksle kuriame parodyta atsakiusių į klausimus respondentų procentas ir skaičius, matyti, kad keisti žemės paskirtį (apsodinti mišku) sutiktų 33% jauniausios grupės respondentų. Vyresnieji gerokai konservatyvesni (18% vidutinio amžiaus apklaustųjų sutiktų, o vyresniųjų tik – 10%). Skirtumas tikriausiai nulemtas laisvesnio jaunų žmonių požiūrio į žemę, jie ne tokie sentimentalūs. Vyresniųjų amžiaus grupių argumentai daugiausiai buvo ne ekonominiai ir dažnai neracionalūs („mano tėvas čia mišką kirto ir kelmus rovė, tai negi dabar vėl viską užsodint?“).

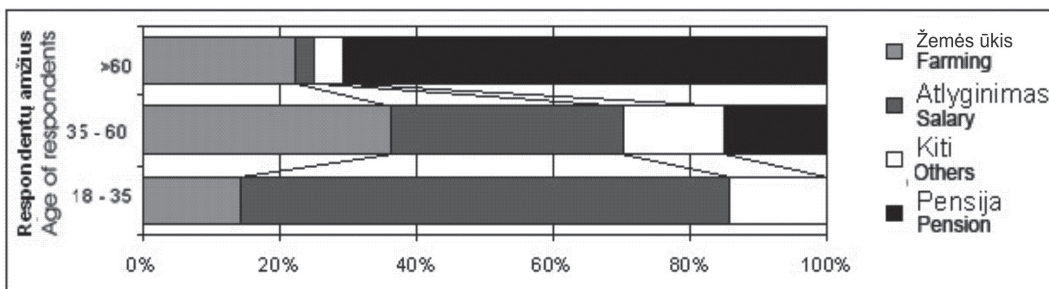
Žemės ūkis, kaip pagrindinis pragyvenimo šaltinis svarbiausias vidutinio amžiaus grupei (net 46 %). Tai būtų galima paaiškinti tuo, kad jaunimas gali greičiau keisti kvalifikaciją, išvažiuoti kitur, susirasti geriau apmokamą darbą, o vyriausieji dažniausiai turi pastovias pajamas, nesusijusias su žemės ūkio veikla (pvz., pensiją). Tik 17% jauniausios grupės respondentų atsakė, kad pajamos iš žemės ūkio veiklos jiems yra pagrindinės. Matyti, kad jauni dirbantys žmonės turi mažiau laiko ir noro užsiimti palyginti mažai naudos duodančia žemės ūkio veikla (3 pav.).

2 pav. Įvairių amžiaus grupių žemės savininkų nuomonė dėl to, „ar norėtų keisti žemės paskirtį“
Fig. 2. Opinion of different age groups of land owners about land conversion

Geriausiai savo finansinę padėtį vertina jauniausieji respondentai (83% jų teigia gyvenantys vidutiniškai, 17% – skurdžiai). Kitų amžiaus grupių požiūriai šiuo klausimu sutampa ir yra gerokai pesimistiškesni (prie skurdžiai gyvenančių save priskiria 35% apklaustųjų). Matyt, kad optimistiškiausiai į esamą padėtį žvelgia jauniausioji karta. Turbūt jaunimas jaučia mažiausiai sentimentų trukdančių mąstyti racionaliau.

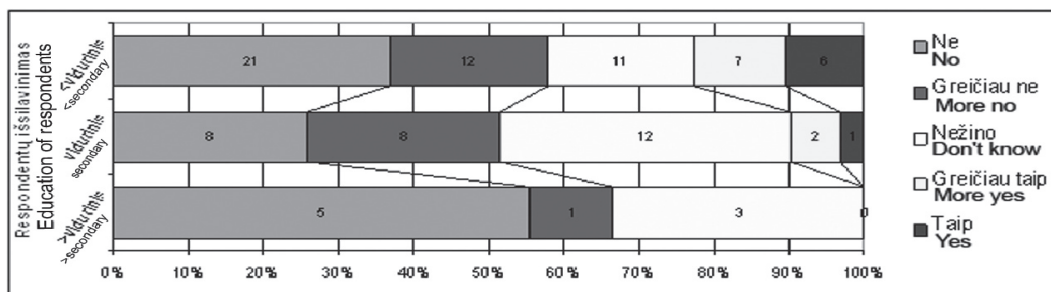
Skirtumų galima pastebėti ir lyginant skirtingo išsilavinimo respondentų grupes. Geriausiai savo žemę vertina vidurinę išsilavinimą turintys respondentai (tik 29% apibūdino ją kaip prastesnę už vidutinę). Tačiau būtent jie nepalankiausiai nusiteikę prieš žemės apšalinimą mišku (net 19%). Turintys kitokį išsilavinimą žemę vertina gerokai prasčiau (apie 45% mano, kad žemė yra bloga), tačiau keisti jos paskirtį norėtų tik 10% .

3 pav. Įvairių amžiaus grupių žemės savininkų pajamų šaltiniai
Fig. 3. Sources of living of different age groups of land owners

Žemės ūkio veikla kaip pagrindinis pajamų šaltinis visiškai nesvarbus turintiems aukštąjį išsilavinimą. Žemesnį išsilavinimą turintys kaimo gyventojai žemės ūkį, kaip svarbų pajamų šaltinį nurodė gerokai dažniau (apie 35%). Tai paaiškinama tuo, kad aukštesnį išsilavinimą turintys respondentai turi ir geriau apmokamą darbą

Paklausus, ar kas nors perims ūkį, nuomonės pasiskirstė priklausomai nuo išsilavinimo lygio: kuo aukštesnis respondentų išsilavinimas, tuo rečiau jie tikisi, kad ūkis bus perimtas (4 pav.). Tarp turinčių aukštąjį išsilavinimą apklaustųjų neatsirado nė vieno, kuris tikėtųsi kam nors palikti ūkį, o iš mažiausiai išsilavinusių „taip“ ir „tikriausiai taip“ atsakė net 23% respondentų. Natūralu, kad didžioji dalis „jaunesniųjų“ respondentų neturėjo atsakymo į klausimą, ar kas nors po jų perims ūkį. Juk būsimieji paveldėtojai dar maži ar net visai negimę. Kad ūkis bus perimtas ir žemė dirbama toliau, labiausiai įsitikinę vyriausieji žmonės, bet vis tiek jų skaičius tesiekė 20%.

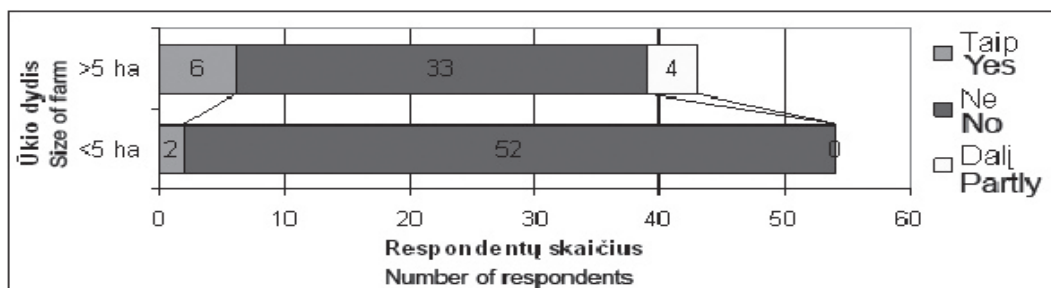
4 pav. Ūkio paveldimumo priklausomybė nuo žemės savininkų išsilavinimo
Fig. 4. Dependence of farm land inheritance on the education of land owners

Buvo pabandyta nustatyti skirtumus tarp respondentų, valdančių skirtingus žemės plotus. Analizuojant buvo pasirinkti ūkininkai, turintys mažiau 5 ha žemės ir daugiau nei 5 ha žemės.

Pasirodo, didžiąją dalį didesnių kaip 5 ha ūkių valdo vyriausiosios amžiaus grupės atstovai. Priežastis tikriausiai ta, kad vyriausiosios kartos atsiimta tėvų žemė dar nėra išdalyta vaikams ir anūkams.

Nors žemės kokybę blogai ir labai blogai abiejose grupėse įvertino vienoda dalis respondentų, tačiau didesnių nei 5 ha ūkių grupėje įvertinimas „gerai“ sudarė 7%, o kitoje grupėje tokio vertinimo iš viso nebuvo. Taigi žemės kokybę palankiau vertina didesnių ūkių savininkai. Gali būti ir taip, kad didesniuose ūkiuose žemė iš tikrųjų yra kiek geresnė.

Keisti žemės paskirtį (visą užsodinti mišku) norėtų tik 4% mažesnių ūkių savininkų. Tai gerokai mažiau, palyginti su didesnių ūkių savininkais, tarp kurių pakeisti žemės paskirtį sutiktų net 23% respondentų (5 pav.). Tai susiję su dar nepriklausomybės pradžioje suformuotais mažžemių, taip vadinamų „trihektarininkų“ ūkiais, kurie gautą žemę dažniausiai naudoja savo reikmėms tenkinti.

5 pav. Skirtingų ūkių dydžių žemės savininkų nuomonė dėl to, „ar norėtų keisti žemės paskirtį“
Fig. 5. Opinion of different size land owners about land conversion

Tik 13% mažųjų ūkių savininkų tikisi, kad kas nors paveldės jų ūkį. Tai mažiau, palyginus su didesnių ūkių savininkais, kur ūkį kažkam palikti planuoja 21% respondentų. Priežastis gali būti ir ta, kad mažesnių ūkių savininkai yra palyginti jaunesni, tad daugelis dar neplanuoja savo ūkio perduoti kitiems.

Išvados

1. Nors žemės ūkis tradiciškai laikomas kaimo gyvenimo pagrindu, jis padeda pragyventi tik maždaug trečdaliui analizuotojo regiono kaimo gyventojų. Todėl žemės ūkio veikla Šiaurės rytų Lietuvoje yra papildomas, bet ne pagrindinis pragyvenimo šaltinis ir žemėnaudos konversija (užsodinimas mišku) kaimo gyventojų pragyvenimo lygiui didesnės

įtakos neturėtų. Nuomonė, kad žemės ūkis yra pagrindinis kaimo žmonių pragyvenimo šaltinis, yra mitas, nes tik 34% respondentų nurodė jį kaip pakankamai svarbų.

2. Daugiau kaip pusę žemės ūkiu užsiimančių žmonių sudaro asmenys, vyresni kaip 60 metų, kurie netolimoje ateityje žemės nebegalės dirbti ir turės ūkį perduoti kitiems. Tačiau tik 7% apklaustųjų yra visiškai tikri, kad bus kam paveldėti jų ūkį. Todėl žemės ūkyje naudojami plotai artimiausiu laiku neturėtų plėstis.

3. Nors dauguma žemės savininkų mano, kad jiems mirus ar pasenus jų ūkio nieks neperims, daugiau nei 70% užsodinti savo žemės mišku nenorėtų, dažniausiai dėl neracionalių priežasčių. Todėl renatūralizacijos procesai regione vyksta ir vyks nekontroliuojami.

4. Keisti žemės paskirtį (apsodinti mišku) sutiktų 33% jauniausios grupės respondentų, kurie ne taip sentimentalūs ir „neprisirišę“ prie žemės. Vyresnieji gyventojai – gerokai konservatyvesni (18% vidutinio amžiaus apklaustųjų mišku apsodinti žemę sutiktų, o vyresniųjų tik – 10%). Užsodinti mišku savo žemę norėtų tik 4% mažesniųjų ūkių savininkų. Tai gerokai mažiau, palyginti su didesniųjų ūkių savininkais, tarp kurių pakeisti žemės paskirtį sutiktų net 23% respondentų.

5. Žemės ūkis, kaip pragyvenimo šaltinis svarbiausias vidutinio amžiaus žemės savininkams (net 46%), nes jaunimas gali greičiau keisti kvalifikaciją ar išvažiuoti, o vyresnieji turi pastovias pajamas, nesusijusias su žemės ūkio veikla (pvz., pensiją).

6. Norint, kad žemėnaudos konversijos darbai būtų sėkmingi, reikalingas plataus masto ir atskiras aiškinamasis, šviečiamasis darbas su skirtingomis žemės savininkų grupėmis.

Literatūra

Agrarinės žemėnaudos konversijos pasekmių prognozė : Ataskaita (2000) / Geografijos in-tas, Vilnius.

Dėl žemės ūkio ministro 2004 m. vasario 27 d. įsakymo Nr. 3D-72 „Dėl mažiau palankių ūkininkauti vietovių“ pakeitimo (2004), *Valstybės žinios*, 2004, Nr. 78-2735.

Dėl mažiau palankių ūkininkauti vietovių (2004), *Valstybės žinios*, 2004, Nr. 34-1111.

Dėl mažiau palankių ūkininkauti vietovių patvirtinimo (2002), *Valstybės žinios*, 2002, Nr. 6-246.

Lietuvos apskritys (2004) / Statistikos departamentas, Vilnius

Pakalnis R., Milius J. (1999). Žemėveikslių struktūros kaita, vertinant kraštovaizdžio mozaikiškumą, sąskaidą, žemėnaudos pokyčius: Ataskaita/Botanikos in-tas, Vilnius.

Ribokas G., Milius J. (2001). Agrarinės žemėnaudos transformacijos XX a. sudėtingų ūkinių sąlygų teritorijose, *Geografija*, 37(2), p. 65–72.

Rukas V. (2006). Žemėnaudos konversija Rytų Lietuvoje (Ignalinos rajono savivaldybės Vidiškių kadastrinės vietovės pavyzdžiu): Diplominis darbas (vad. G. Ribokas) / Vilniaus un-tas.

Utenos apskrities kaimo gyvenamosios vietovės ir jų gyventojai (2003) / Statistikos departamentas, Vilnius.

Land Use Conversion Patterns in the Territories Unsuitable for Farming

Summary

After restoration of self-dependence the changes of agrolandscape take place on a huge scale. The form of land management was changed in essence. The land of collective use in the Soviet years today regained its owners. After the land restitution, many private small plots of land appeared whose owners were not ready to use them for farming. In some Lithuanian regions the farming activity became unprofitable. The farm lands were abandoned and rapid uncontrolled renaturalization processes set in. There appeared recommendations how to manage the territories unsuitable for farming. Forestation, development of untraditional farming and rural tourism were indicated as the most rational solutions. Yet little attention was paid to the opinion of land owners themselves. The present article is an attempt to find out the opinion of land owners about successful land use conversion.

Though farming is traditionally considered as a basis of rural life it helps to earn living only to one third of rural population of analysed region. Therefore, farming in East Lithuania is a supplementary but not basic source of living. The land use conversion (forestation) would not noticeably influence the living standard of rural population. The opinion that farming is the main source of living of rural population is a myth as only 34% of respondents indicated it as really important one.

More than a half of people engaged in farming are represented by persons aged sixty and more. In the nearest future, they will be unable to work and will farm out. Yet only 7% of them are sure that their farm will be succeeded. Thus, the area used for farming will not expand in the nearest future.

Though the majority of land owners have no successors, about 70% are irrationally unwilling to forest their lands. The renaturalization processes will, presumably, continue uncontrolled.

About 33% of respondents would agree to have their land forested. They belong to the group of younger land owners and are not sentimentally attached to the land. The older respondents are more conservative (18% of middle-aged and only 10% of elderly land owners would agree to have their land forested).

Farming is a source of living for middle-aged land owners (even 46%). The young people more readily change their qualification and leave villages whereas elderly people have stable incomes from other than farming sources (e.g. pensions).

Only 4% of small land owners would like to forest their land. This is quite a few in comparison with the owners of larger plots of land. Even 23% of the latter would agree with the land conversion.

Successful conversion of farm lands requires wide-scale educational work with different groups of land owners.